

Norra Smedjebacken

– arkeologisk förundersökning inom Grillgården 3

RAÄ 83:1, Grillgården 3, Örebro socken och kommun, Närke

Johnny Rönngren

ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2016:23

ARKEOLOGISK FÖRUNDERSTÖKNING

Norra Smedjebacken

– arkeologisk förundersökning inom Grillgården 3

RAÄ 83:1, Grillgården 3, Örebro socken och kommun, Närke

Johnny Rönngren

Lst dnr 431-4547-2015

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Drottninggatan 11, 702 10 Örebro
Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

© 2016 Arkeologgruppen AB

Arkeologgruppen rapport 2016:23

Författare Johnny Rönngren

Grafisk form Nina Balknäs@Högtorps Diverse

Omslagsfoto Bland raseringslager påträffades rester efter kakelugnar som
funnits i huset på Faktorigatan 11. Foto av Johnny Rönngren.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Dnr R50223371_150001

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
Bakgrund och kulturmiljö	5
Syfte och frågeställningar.....	12
Metod och genomförande.....	13
Resultat	14
Faktorigatan 11.....	14
Övriga lämningar 1800-tal.....	17
Tolkning.....	22
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	24
Referenser	25
Tekniska och administrativa uppgifter.....	26
Bilagor	27

Bilaga 1. Schakttabell

Bilaga 2. Anläggningstabell

Figur 1. Karta över trakten kring Örebro med den aktuella undersökningsplatsen markerad med en svart cirkel. Skala 1:250 000.

Sammanfattning

Arkeologgruppen i Örebro AB utförde en arkeologisk förundersökning inom del av kvarteret Grillgården som skulle bebyggas med studentlägenheter. Grillgården ligger inom ett område i Örebro som kallas för Norra Smedjebacken, och misstanke fanns att det inom ytan skulle finnas rester efter smidesverksamhet. Få arkeologiska lämningar påträffades vid förundersökningen. Ytan var utfylld med metertjocka utfyllnadslager som påförts under 1800- och 1900-talet. Lämningar som hittades utgjordes bland annat av odlingslager i områdets västra del samt tunna kulturlager med träspån, gödsel och bark i områdets centrum som tillkommit under mitten av 1800-talet då två stallbyggnader uppfördes inom kvarteret.

Även lämningar efter två huskroppar påträffades, varav den ena utgjordes av det bostadshus med adress Faktorigatan 11 som ursprungligen var en stallbyggnad uppförd kring 1850. År 1884 byggdes den om till lägenhetsbyggnad, vilken sedermera revs under 1970-talet. Den andra huskroppen som påträffades uppfördes år 1906 och utgjorde en dasslänga åt boende på Faktorigatan 11.

Inledning

I samband med att Länsgården Fastigheter AB planerade att uppföra bostäder inom fastigheten Grillgården 3 i Örebro utfördes en arkeologisk förundersökning. Undersökningsytan var 1 700 kvadratmeter stor och utgjordes av en obebyggd lucka inom kvarteret Grillgården. Kvarteret ingår i ett område av staden som kallats för Norra Smedjebacken, belägen i den östra delen av staden, norr om Svartån. Kvarteret befinner sig utanför Örebro stads fornlämningsområde (Örebro 83:1), emellertid finns idag relativt lite arkeologisk kunskap om den Norra Smedjebackens historia, varför det inte kunde uteslutas att lämningar från Örebros gamla vapenmanufakturier kunde påträffas inom ytan.

Fältarbetet utfördes den 12 oktober till den 16 oktober 2015 av Johnny Rönngren och Erica Strengbom. Beslut i ärendet fattades den 1 oktober 2015 (dnr: 431-4547-2015). Länsgården Fastigheter AB bekostade den arkeologiska förundersökningen.

Bakgrund och kulturmiljö

Kvarteret Grillgården har fått sitt namn efter Kapten M.A. Grill som under 1850-talet uppförde ett hus vid Svartåns norra strand i den östra delen av staden. Gården omfattade då en stor tomt med trädgårdsodlingar och betesmark. Den egentliga grillgården, eller Grillska huset som det kallades, var uppfört cirka 100 meter öster om det nuvarande kvarteret Grillgården.

Figur 2. Undersökningsområdets läge (svartskrafferat) i förhållande till Örebro stad.
Skala 1:8 000.

Idag består kvarteret av lägenhetsbyggnader med tre till fyra våningar. Innergårdarna är obebyggda och utgörs av parkeringsytor. Det aktuella undersökningsområdet var beläget i östra delen av kvarteret och utgjorde tidigare plats åt en lägenhetsbyggnad med adressen Faktorigatan 11. Under 1970-talet revs huset och ytan har sedan dess fungerat som en parkeringsyta.

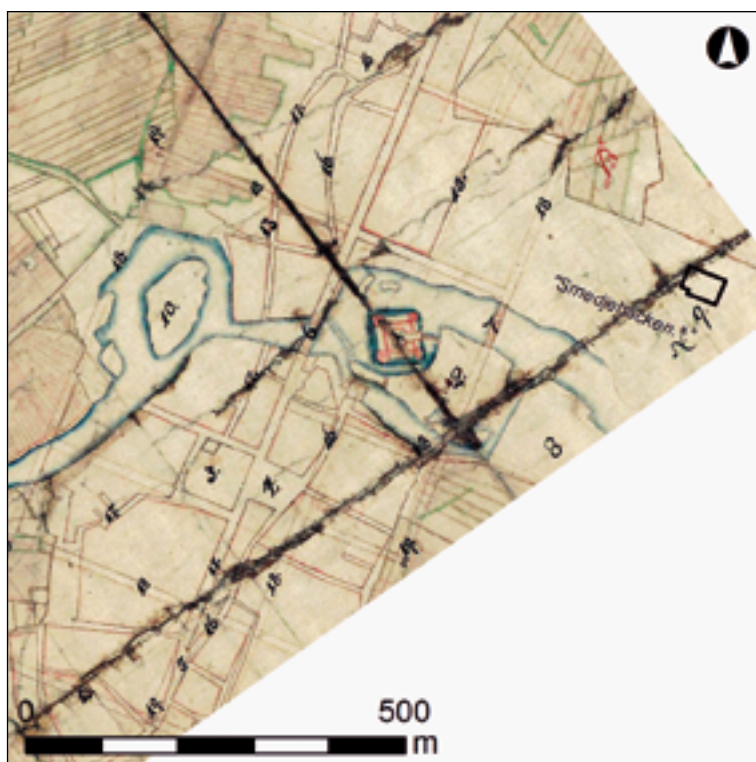
Från år 1652 finns två kartor över Örebro stad, båda upprättade av Johan Thoring. Den ena kartan är en avmätning av staden och dess kvarter (se LMS akt S73-1:1). Enligt kartan befinner sig undersökningsområdet utanför stadens bebyggelse och ingår i jordar som ligger under slottets ägo. Samma år upprättas en karta som närmast kan liknas med

Figur 3. Undersökningsområdet markerat med svart ram i förhållande till en karta över Örebro stad från år 1652. Området befinner sig cirka 400 meter öster om stadens tomter. Skala 1:10 000.

Figur 4. "Detaljplanskarta" från år 1652. Förutom planer på att rita ut delar av dagens Drottninggatan och Storgatan skulle nya kvarter upprättas öster om slottet. Södra och Norra Smedjebacken skulle husera stadens vapensmeder. Undersökningsområdet (markerat med svart ram) låg i den Norra Smedjebacken. Skala 1:10 000.

Figur 5. Karta från år 1683 över Örebro stad. Inga kvarter är uppritade kring undersökningsområdet, siffran 9 anger att området benämndes "Smedjebacken" enligt kartbeskrivningen. Skala 1:10 000.

Figur 6. Karta från år 1782 över Örebro stad. Inga kvarter är uppritade kring undersökningsområdet. Skala 1:10 000.

en detaljplanskarta (LMA akt: 1880k-d2). Ambitionen för den östra delen av staden tycks ha varit att anlägga ett flertal nya kvarter strax nordöst om slottet. Området kallades för Norra Smedjebacken och var en utvidgning av verksamheten som redan fanns i den Södra Smedjebacken, på den södra sidan om Svartån. Under 1600- och 1700-talet hörde Örebro vapenmanufaktur till den största tillverkaren i Sverige av musköter, pikar och karbiner (Klingneus 1997). Tillverkningen av vapen hade tidigare utförts av bönder som bodde på landsbygden och inrättandet av Smedjebacken syftade till att få dessa bönder att flytta in till de nya kvarteren och bli vapensmeder på heltid. År 1795 lades verksamheten ned och Smedjebackarna kom istället att ingå i stadens övriga bebyggelse.

Tidigare undersökningar inom området som kallas för Smedjebacken har gett skiftande resultat. I kvarteret Smedjebacken påträffades år 1987 tunna träflislager och några rännor, vilka tolkades som tomtgränser från 1600- och 1700-talet (Ljung 1987). Enbart 350 gram slagg påträffades vid undersökningen vilket antyder att ingen smedja funnits i närområdet. Kvarteret Husaren undersöktes år 2014 och resulterade i påträffade odlingslager, dräneringsdiken samt en husgrund från sent 1800-tal (Forsberg 2016).

Vid en undersökning i Södra Smedjebacken i kvarteret Sorken år 2002 påträffades rikligt med lämningar som kunde knytas till smidesverksamhet (Knabe 2002; Wallebom 2003). Däribland fanns en smedja, ett flertal husgrunder och andra anläggningar som kunde härröras till bebyggelsen innan smedernas inflyttning i området. Således är smidesverksamheten i den Södra Smedjebacken bekräftad.

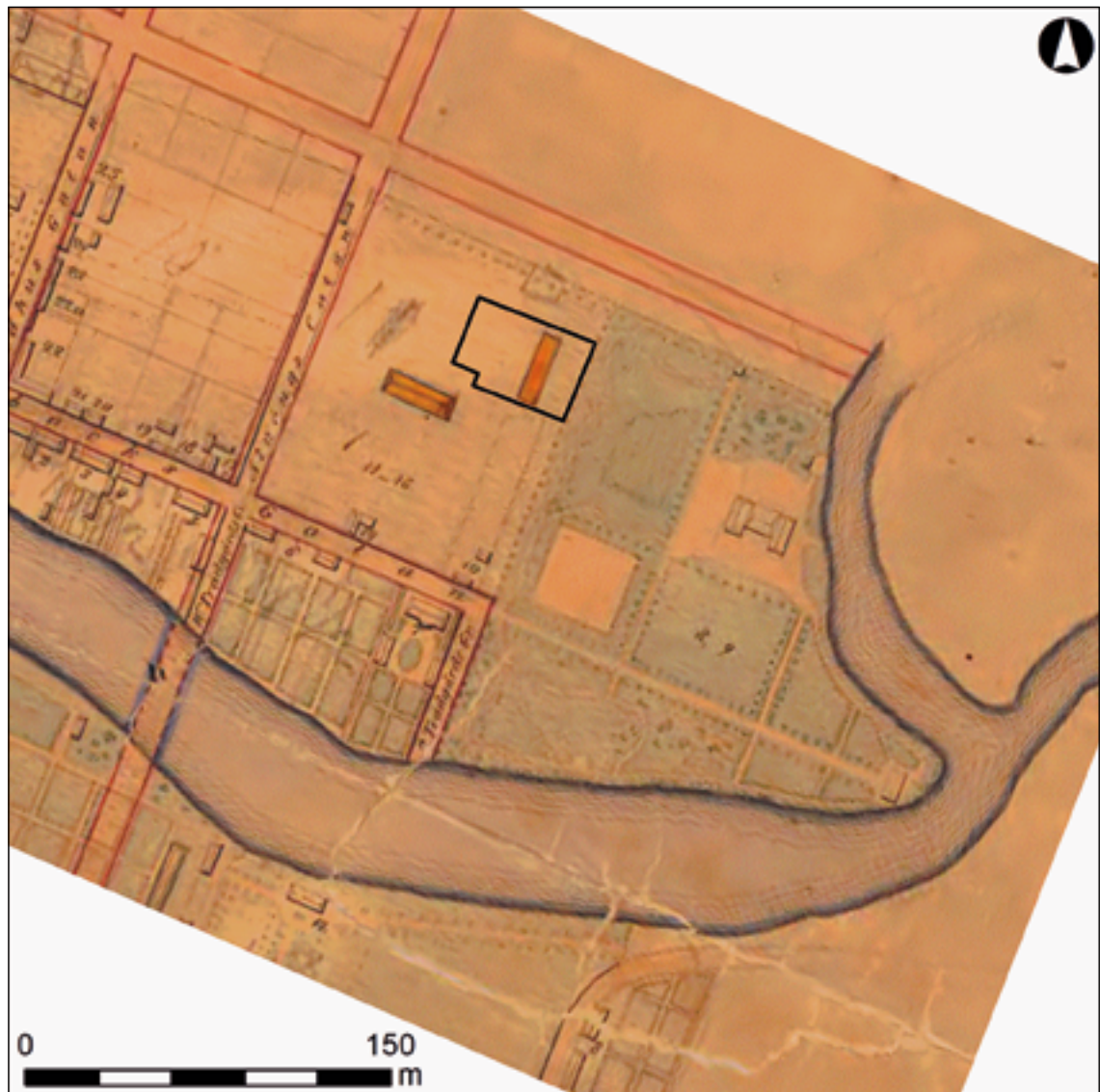
Kunskapen om den Norra Smedjebacken är emellertid begränsad och tidigare undersökningar i området har gett svaga arkeologiska resultat.

Enligt kartmaterialet över Örebro stad, tycks utvecklingen kring Norra Smedjebacken inte inneburi den stora expansion som planen ursprungligen var år 1652. I en karta från år 1683 är inget kvarter definierat eller utritat, däremot anges att området kallas för Smedjebacken (LMA akt 1880k-d6). I en senare karta upprättad år 1782, saknas kvarteren kring norra smedjebacken. Norra Smedjebacken helt och marken är angiven som "slotswakts karlars täppor" (LMS akt: S73-1:8).

I kartan från år 1823 är undersökningsområdets obebyggt och ingår i en större tomt med bebyggelse nära ån (LMA akt 1880k-d72). Först år 1854 är området bebyggt och består av två längre huskroppar som troligen utgjort stallbyggnader (LMA akt: 1880k-d82). År 1884 fick handlanden N.F. Winblad tillstånd att inreda en stallbyggnad till en bostadslägenhet, vilken fick adressen Faktorigatan 11 (www.na.se).

Figur 7. Karta från år 1823 över östra delen av Örebro stad. Undersökningsområdet ingår i tomt 8. Enligt kartbeskrivningen nyttjas den norra delen av tomten som äng, medan bebyggelsen finns nära ån. Skala 1:3 000.

Figur 8. Karta från år 1844 med tillägg år 1854. Vid tillägget år 1854 har nya byggnader markerats med en gul färg. Inom undersökningsområdet har en byggnad uppförts mellan åren 1844 och 1854. Byggnaden var ett stall som år 1884 byggdes om till en lägenhetsbyggnad. Skala 1:3 000.

Figur 9. Foto på Faktorigatan 11 år 1967. Bildnummer SBK-67-00693, Örebro stadsarkiv. Fotograf okänd.

Syfte och frågeställningar

Uppdraget innebar att utföra en arkeologisk förundersökning inom en del av kvarteret Grillgården som berördes av det planerade markarbetet. Syftet med förundersökningen var:

att skapa ett underlag för Länsstyrelsens bedömning om tillstånd till att ta bort aktuell del av fornlämningen kunde ges genom att klargöra fornlämningens närmare art och omfattning.

Detta kom att innefatta:

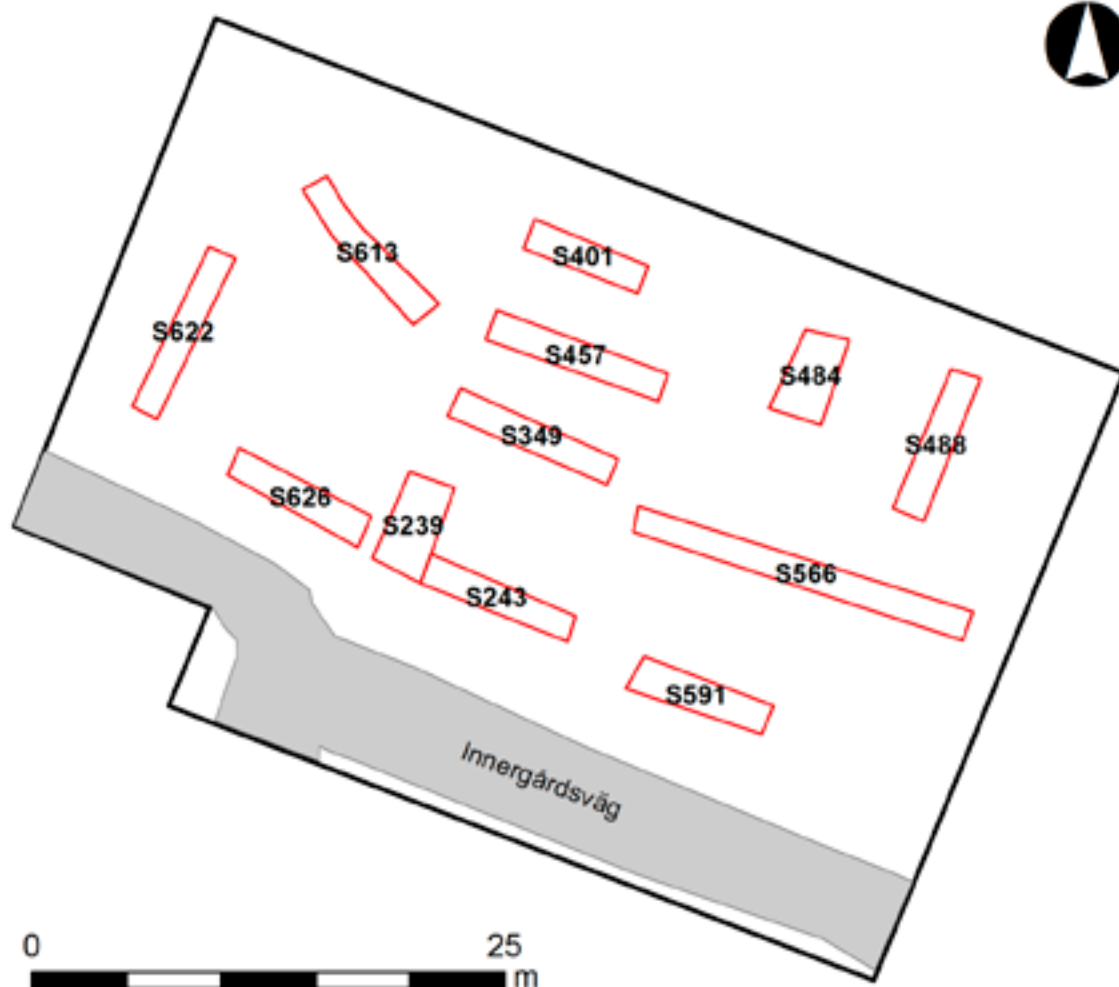
- *eventuell förekomst av kulturlager, deras karaktär och ålder*
- *eventuell förekomst av anläggningar och bedömning av deras typ, antal och ålder*
- *eventuellt fyndinnehåll, vilket skulle inkludera en bedömning av fyndens typ, antal och ålder*
- *bedömning av fornlämningens bevarandegrad på aktuell plats*
- *rumslig avgränsning av fornlämningen inom exploateringsområdet*
- *bedömning av vilka typer av aktiviteter som låg bakom eventuella kulturlager, anläggningar och fynd som påträffades vid förundersökningen.*

Vidare skulle förundersökningen klargöra i vad mån en arkeologisk slutundersökning måste utföras av aktuell del av fornlämningen innan bygg- och anläggningsverksamhet kunde ske inom området för fornlämningen. Som underlag för detta skulle göras en bedömning av fornlämningens vetenskapliga kunskapsvärde, det vill säga en bedömning av i vilken utsträckning en arkeologisk undersökning av aktuell del av fornlämningen skulle kunna bidra med ny och meningsfull arkeologisk kunskap.

Metod och genomförande

Inom ytan grävdes 12 schakt om sammanlagt 190 kvadratmeter. För att klargöra eventuell förekomst av kulturlager och/eller anläggningar grävdes sökschakt med hjälp av grävmaskin. Om bebyggelse lämningar påträffades utvidgades de vid behov för att undersökas närmare. Schakten banades skiktvis tills eventuella kulturlager eller anläggningar påträffades, eller till naturlig marknivå.

Figur 10. Schaktplan över schaktens läge inom undersökningsområdet. Längs ytans södra del löper en väg som nyttjas av boende i kvarteret för att parkera i innergården. Vägen kommer inte att beröras av bostadsbyggandet. Skala 1:400.

För att bedöma kulturlagrens karaktär, ålder och funktion handgrävdes anläggningar och kulturlager. Påträffade kulturlager och konstruktioner beskrevs, karaktäriserades samt daterades utifrån fyndmaterialet. Anläggningar och kulturlager mättes in med RTK-GPS samt fotograferades. Profiliritningar upprättades på de schakt där arkeologiska lämningar påträffades.

Resultat

Den arkeologiska förundersökningen resulterade i ett relativt litet arkeologiskt material. Till större delen utgjordes schakten av fyllnadsmassor som deponerats under sent 1800-tal och under 1900-talets lopp, vilka hade en sammanlagd tjocklek på omkring en meter. Två husgrunder påträffades från sen tid där den större byggnaden utgjorts av Faktorigatan 11 som revs under 1970-talet. Väster om bostadshuset påträffades en mindre husgrund som uppförts under tidigt 1900-tal och fungerat som bibyggnad åt bostadshuset med bland annat dass, tvättstuga och vedbod. De kulturlager som påträffades innehöll träflis och gödsel och kopplades till aktiviteten från stallbyggnader som under mitten av 1800-talet uppförts i närområdet.

Faktorigatan 11

Rester efter husgrunden från Faktorigatan 11 påträffades i undersökningsområdets östra del inom tre schakt (S484, S566, S591). I schakt 566 hittades både den östra och västra långsida av husgrunden (A549, A492), bredden på husgrunden var 10 meter. Grunden påträffades vid 0,4 meters djup och överlagrades av bärlager med grus och sand. Stenarna var bearbetade och hade plan ovan- och godsida och låg i två skift med större stenar i botten. Öster om grunden (A492) var marknivåerna tydligt urskiljbara med påförda gruslager som inte förekom innanför grunden. Innanför grunden fanns på den sterila leran ett raseringslager (A558) som var 0,1–0,15 meter tjockt och innehöll mörk porös mylla med förmultnade trärester, tegelkross samt takpannor. Troligen äldre byggnadsrester från år 1884 då byggnaden byggdes om från stall till bostadsbyggnad. I övrigt var insidan av grunden fylld med lager av grus, sand, blålera och tegelstenar.

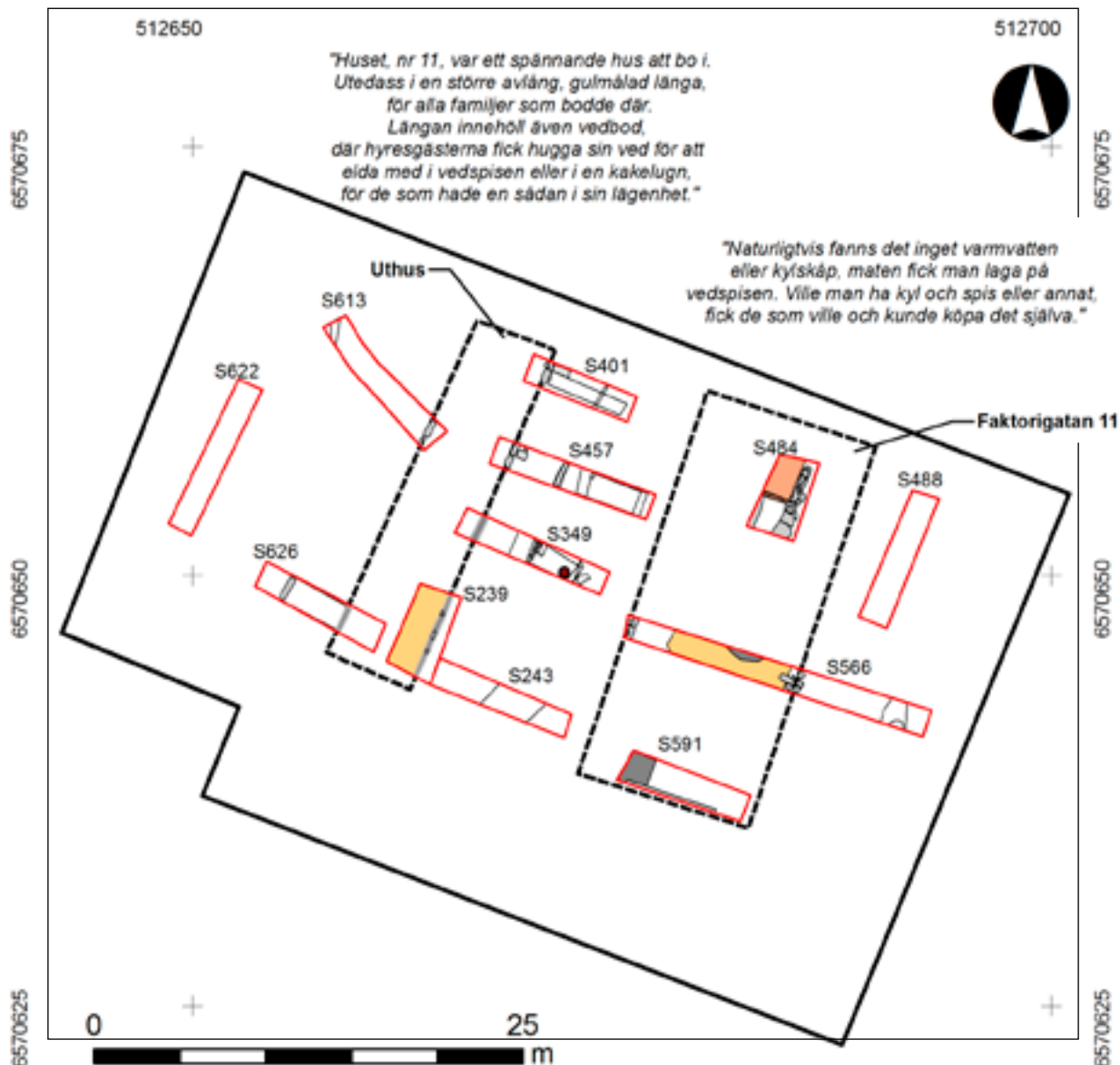
I schakt 484 som grävdes i den norra delen av Faktorigatan 11 påträffades resterna efter en källare (A475) med tegelgolv och en tegelvägg (A467) som var 0,7 meter hög. Källaren hade anlagts väster om en innersyll (A471) som löpte i nordnordvästlig-sydsydöstlig riktning. Syllen var välbyggd och bestod underst av 0,6–0,7 meter stora grundstenar. Rester efter vad som tolkades vara grunden till en skorsten påträffades i schakt 566. Grunden till skorstenen utgjordes av stenar som var 0,3–0,6 meter stora. Fundamentet hade en bredd på 2,2 meter och fortsatte in i den norra schaktväggen.

Figur 11. Plan över lager och anläggningar som undersöktes vid fältarbetet. Skala 1:400.

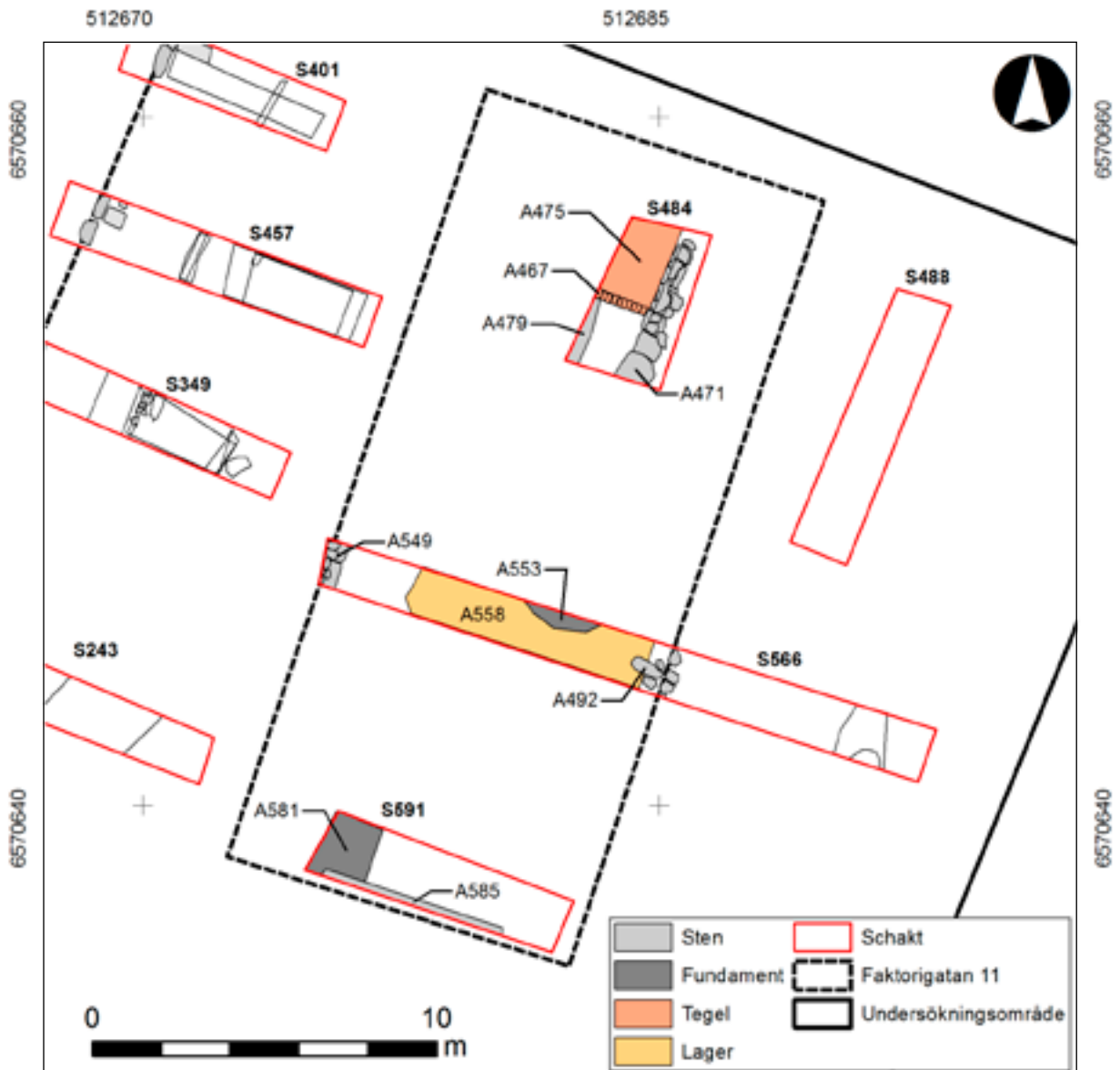
I schakt 591 påträffades troligen resterna efter husets södra kortsida (A585). Syllstenarna var utrasade och syllen hade förstörts i samband med att husets revs. Fundamentet A581 var svårtolkat, särskilt då den berörda delen av husets hade blivit skadat vid rivningen. Fundamentet utgjordes av fem stenar som var 0,2-0,8 meter i storlek och låg utspridda inom en yta om 1,9x1,5 meter.

Cirka 10 meter väster om Faktorigatan 11 påträffades husgrunden efter en mindre byggnad som löpt i nordnordöstlig-sydsydvästlig riktning. Byggnaden var 5,2 meter bred och dess längd uppskattades till omkring 20 meter. Husgrunden påträffades i sex schakt (S239, S349, S457, S401, S613, S626) och utgör resterna efter samma grund då de ligger i linje med varandra. Emellertid utgjorde den södra delen

Figur 12. Påträffade lämningar som kunde knytas till bostadsbyggnaden Faktorigatan 11, vilken revs under 1970-talet. Citaten är hämtade från en tidigare boende som växte upp i Faktorigatan 11 mellan åren 1948-1968. www.na.se. Skala 1:400.

av husgrunden (A630, A200) av betonggrund medan grundens norra halva (A596, A353) utgjordes av huggna stenar som var rektangulära med plan ovan- och godsida. Insidan av byggnaden undersöktes inom schakt 239 och schakt 626. Där fanns ett raseringslager (A227) som innehöll träbitar, tegelkross, takpannor samt bulteljer. Vid 1,3 meters djup påträffades resterna efter ett trägolv till en källare. I schakt 626 påträffades en utrasad stenrad (A634), med flata stenar som var 0,3–0,7 meter stora. Grunden var nedgrävd i ett utfyllnadslager som innehöll konservburkar av äldre modell samt flintgods från tidigt 1900-tal varför grunden därmed dateras till tidigt 1900-tal.

Figur 13. Anläggningarna till Faktorigatan 11 utgjordes av en källare i norr, husets östra och västra syll, samt utrasade stenar i söder. Skala 1:200.

Övriga lämningar 1800-tal

De arkeologiska lämningar som påträffades vid undersökningen här-rörde från 1800-talet och utgjordes av tunna bark- och träflislager. Dateringar gjordes utifrån keramikfynd.

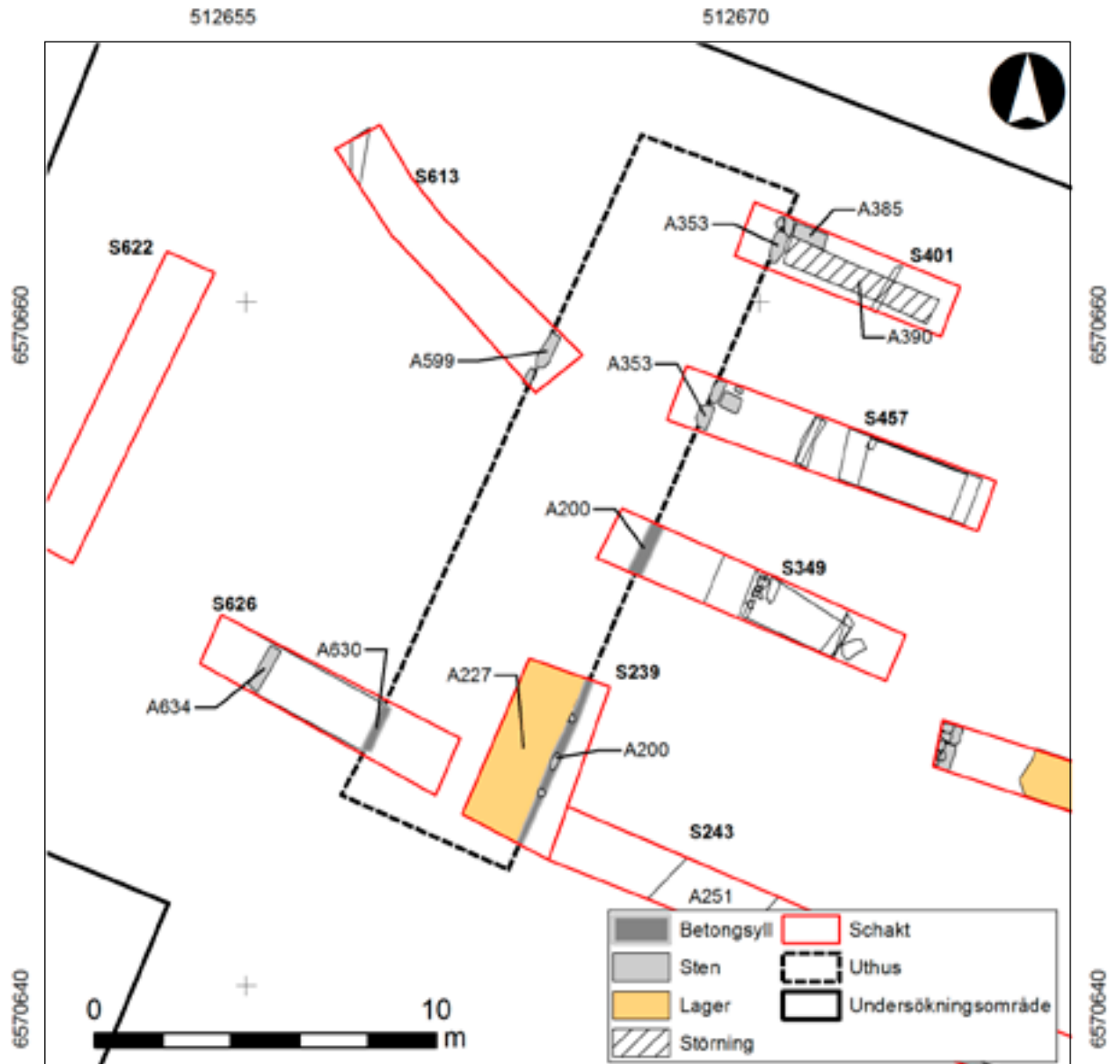
I schakt 349 och 457 påträffades tunna kulturlager (A260, A449) vid 0,8-1 meters djup, som överlagrade den sterila leran. Kulturlagren innehöll träflis, gödsel samt hästhår. Lagret var 0,05–0,07 meter tjockt och skärvor av klart fönsterglas påträffades samt flintgodskeramik. Ovanpå lagret med träflis fanns kulturlager (A345, 453) som innehöll bark, träspån med inslag av tegelkross. Kulturlagren var 4–5 meter breda

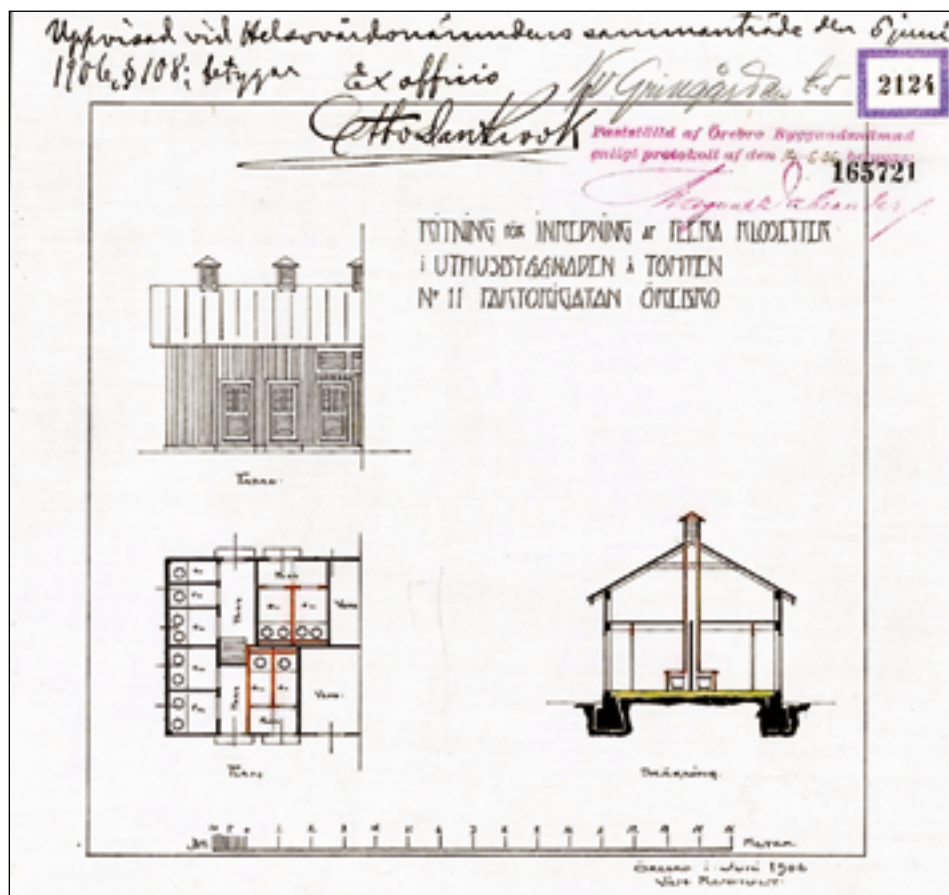
Figur 14. Foto som visar rest efter östra syllen (A492) mot södra schaktväggen till schakt 566. Olika lagerföljder syns på vardera sida om grunden. Grundens insida är närmast i bild och är utfylld med grus och sand. I botten mot den blå sterila lera syns raseringslager A558, som innehöll överblivna byggregester såsom tegel och trä som troligen kasserades i samband med att stallbyggnaden byggdes om till bostadsbyggnad år 1884.

och avgränsades av träplankor (A339) och en stenrad (A265) i schakt 349. Stenraden utgjordes av små plana stenar med en storlek på 0,1–0,4 meter och en tjocklek på 0,05 meter, vilka låg mot den sterila blåleran. Även rester efter plank (A461, A321 och A339) påträffades i anslutning till kulturlager A345 och A453. Plankresterna var 0,05 meter tunna och låg sporadiskt utspridda. Kulturlagren med bark och träspån hade avsatts ovanpå plankorna, likaså över stenrad A265 varför de inte kan tolkas utgöra resterna efter ett golv eller utgöra resterna efter en byggnad. Möjligen har lagren avsatts i en utomhusmiljö, vilken har utgjort en innergård till de stallbyggnader som tidigare stod på platsen. Lagren med träspån som påträffades tillsammans med gödsel och hästhår talar för att de hör samman med aktiviteten från stallbyggnaderna.

Strax väster om bark-och träflislagret fanns en dränering som påträffades i schakt 401 och 457. Dräneringen bestod av tre plankor med två nedre plankor som var fogade med varandra i vinkel, samt en plankor som lock över dräneringen. Den låg på ett djup om 1 meter och var nedgrävd genom sterilen.

Figur 15. Påträffade lämningar som hört till ett uthus tillhörande Faktorigatan 11. Uthusets syllar påträffades samt raseringslager invändigt. Skala 1:200.

Figur 16. Ritning över uthuset som hört till de boende i Faktorigatan 11. I uthuset som uppfördes år 1906 fanns dass, tvättstuga och vedbod. Örebro stadsarkiv.

I schakt 243 påträffades ett lager med rullstenar, vilka var upp till 0,07 meter stora. Bredden på lagret var 3,3 meter och formen var välvd. Tro-
ligen utgör lagret en gruslagd gångväg.

I schakt 566 påträffades en nedgrävning (A575) som innehöll ke-
ramik, matjord blandad med lera samt en större sten (A570) som var 0,8 meter stor.

Odlingslager (A640, A644, A650) påträffades i schakt 613, 622
och 626. Odlingslagren var 0,2–0,4 meter tjocka, och påträffades vid
0,7–0,8 meters djup och överlagrade steril blålera. De innehöll matjord
blandad med lera, grus och tegelkross. De går inte med säkerhet att
datera men bör härröra från perioden kring 1600-tal fram till 1850-tal
då platsen enligt kartstudier var obebyggd och nyttjades som odlings-
och ängsmark.

Figur 17. Påträffade anläggningar som daterades till 1800-tal utgjordes av odlingslager i de västra schakten samt avsatta kulturlager som härrör från perioden under 1800-talets sista hälft då ett stall stod på den plats där Faktorigatan 11 uppfördes. Skala 1:400.

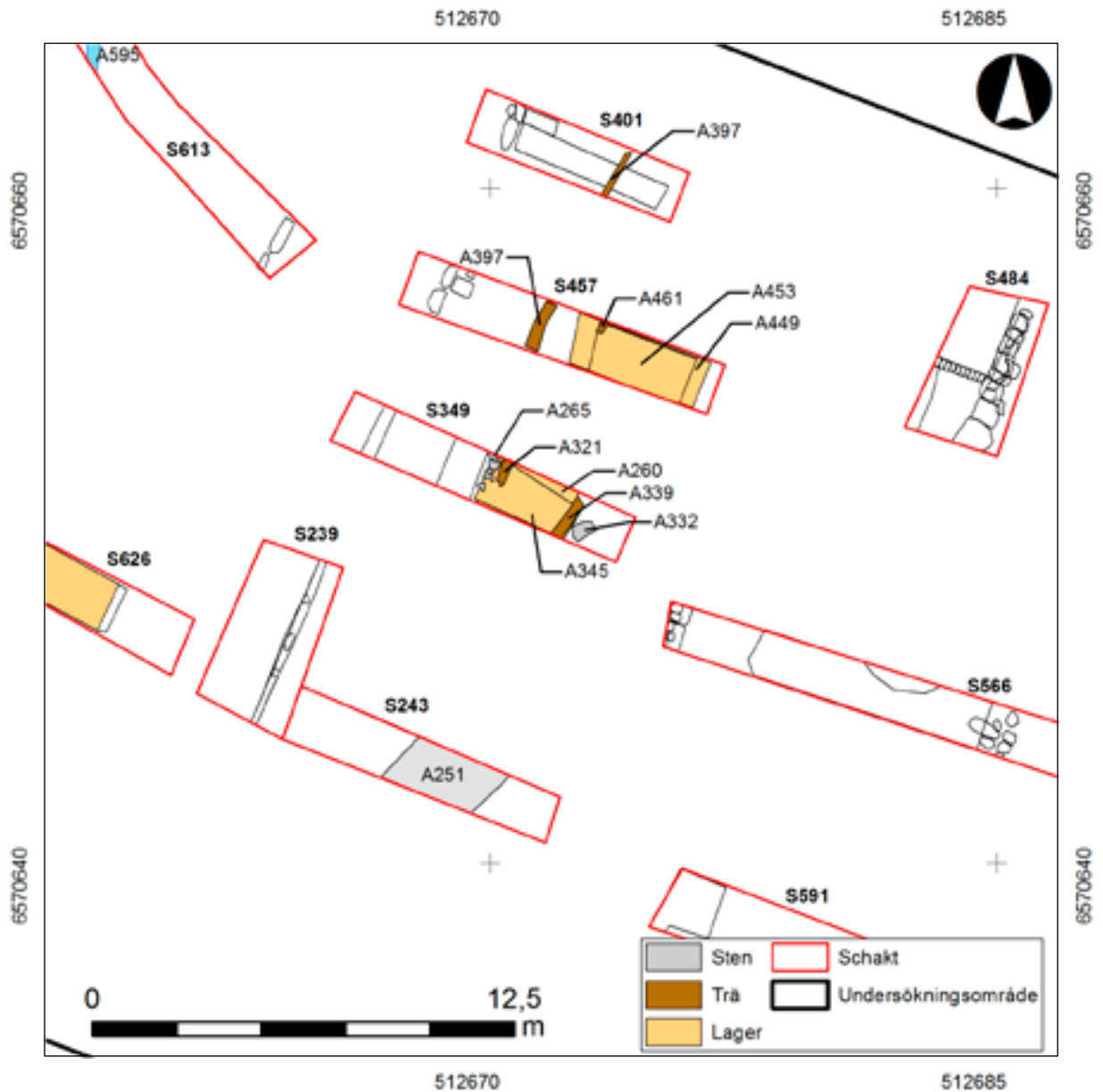
Figur 18. Foto över södra schaktväggen till schakt 349. Den tunna mörka strimman av kulturlager som avsatts på steril blålera, täcks av tjocka utfyllnadslager med sand, grus och sten. Utfyllnadslagren var omkring 0,8–1 meter tjocka. Foto från nordöst av Johnny Rönngren.

Tolkning

Den arkeologiska undersökningen visade på att den första etableringen inom området inträffade under 1800-talet. De första lagren utgjordes av odlingslager i områdets västra del samt tunna kulturlager av bark- och träflis med inslag av gödsel. Dräneringen av nedgrävda plankor bör tidsmässigt höra samman med de övriga kulturlagren kring 1800-tal då den befann sig på samma stratigrafiska nivå. Därmed pekar resultaten snarare på att området under denna tid nyttjats för odling och djurhållning än på att de har huserat ett vapenmanufaktur.

Under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal uppfördes en bostadsbyggnad med lägenheter samt tillhörande byggnad som haft klosetter, vedbod och tvättstuga. Byggnaden hade adressen Faktorigatan 11 och kom att rivas under 1970-talet.

Resultatet efter undersökningen stämmer delvis överens med resultat från tidigare undersökningar i närliggande kvarter med relativt litet arkeologiskt resultat, främst odlingslager samt sentida bebyggelse

Figur 19. Detaljplan över kulturlager som innehöll träflis och spån, gödsel och hästhår. Lagren hör sannolikt ihop med perioden kring 1850–1884 då en stallbyggnad stod på den plats där Faktorigatan 11 uppfördes. Skala 1:400.

från 1800-tal. Området norr om ån och öster om stadsbebyggelsen har blivit bebyggd under sen tid och har under större delen av stadens historia utgjorts av ängs- och odlingsmark. Detta trots den tidiga planen från 1600-talet, att anlägga en större smedjeverkstad i området. Planen har inte fullföljts eller åtminstone inte kommit att omfatta den stora yta som var tänkt. Landsbygdssmedernas inströmning in till stadens smedjebackar fyllde inte den förväntan som plankartan från 1652 visade att man hade. Landsbygdssmederna hölls sig således hemma på gårdarna där de kunde livnära sig via andra näringar såsom jordbruk eller boskapsskötsel vilket därmed gav dem större valfrihet. Norra Smedjebacken levde därmed kvar blott till namnet. Emellertid bör det framhållas att undersökningsområdet befinner sig cirka 150 meter norr om Svartån och måhända för långt bort från åstranden där äldre bebyggelse har funnits. Detta styrks bland annat av tomtbeskrivningar från år 1823 där en del av husen invid ån beskrivs som gamla. Om Norra Smedjebacken verkligen har ingått i vapenmanufakturernas verksamhetsområde under 1600- och 1700-talet så bör det vara kring åns norra strand som man borde finna spåren efter detta. År 1823 bodde bland annat smeden Broman i "en gammal stuga" i tomt 12, strax sydväst om undersökningsområdet.

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

Uppdraget innebar att utföra en arkeologisk förundersökning inom en del av kvarteret Grillgården som berördes av det planerade markarbetet. Syftet med förundersökningen var att skapa ett underlag för Länsstyrelsens bedömning om tillstånd till att ta bort aktuell del av fornlämningen kan ges genom att klargöra fornlämningens närmare art och omfattning.

Vidare skulle förundersökningen klargöra i vad mån en arkeologisk slutundersökning hade måst utföras av aktuell del av fornlämningen innan bygg- och anläggningsverksamhet kunde ske inom området för fornlämningen.

Arkeologgruppen i Örebro AB anser att syftet med undersökningen är uppfyllt, och att det är klarlagt i vilken omfattning och utbredning som lämningar förekommer inom undersökningsområdet.

Referenser

Tryckta källor

- Forsberg, M. 2016. *Kvarteret Husaren 2*. Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning. Arkeologgruppen rapport 2016:08.
- Knabe, E. 2002. *Bebyggelselämningar vid hamnplan. En schaktningsövervakning i Örebro*. Arkeologisk undersökning. Riksantikvarieämbetet. UV Berslagen, rapport 2002:19. Örebro.
- Klingnéus, S. 1997. *Bönder blir vapensmeder – Protoindustriell tillverkning i Närke under 1600- och 1700-talen*. Uppsala.
- Ljung, J-å. 1987. *Boställe och arbetsplats för 1600-1700-talets faktorismeder*. Kvarteret Smedjebacken/faktoriets 3, Örebro kommun, Närke. Riksantikvarieämbetet. Rapport UV Mitt. Stockholm.

Kartor och arkivmaterial

- Avritning 1652, Örebro, Akt: S73-1:1. Lantmäteristyrelsens arkiv.
- Karta 1652, Örebro, Akt: 1880K-d2. Lantmäterimyndighetens arkiv.
- Karta 1683, Örebro, Akt: 1880k-d6. Lantmäterimyndighetens arkiv.
- Grundritning 1782, Örebro, Akt S72-1:8. Lantmäteristyrelsens arkiv.
- Karta 1823. Örebro, Akt: 1880k-d72. Lantmäterimyndighetens arkiv.
- Karta 1844 med tilläg 1854. Akt: 1880-d82. Lantmäterimyndighetens arkiv.

WEBBMATERIAL

- Nerikes allehanda
<http://na.se/stadsliv/orebrofragan/1.730675-ett-stall-som-blev-bostader> (10/2-2010)
- Örebro Stadsarkiv

Tekniska och administrativa uppgifter

Landskap	Närke
Län	Örebro
Kommun	Örebro
Socken	Örebro
Fastighet	Grillgården 3
Fornlämningsnummer	Örebro 83:1

Projektleddning	Johnny Rönngren
Personal	Johnny Rönngren Erica Strengbom

Undersökningstid	2015-10-12 till 2015-10-16
Exploateringsyta	1 700 m ²
Undersökt yta	190 m ² , 103 löpmeter
Koordinater	X 512642 Y 6570646
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Höjdsystem	RH 2000

Länsstyrelsens diarienummer
431-4547-2015

Arkeologgruppens projektnummer
2015_64

Arkiv
Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv
Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd
Inga fynd omhändertogs.

Bilagor

Bilaga 1. Schakttabell

Schaktnr	Storlek/m	Djup/m	Beskrivning
239	5,4x2,5	1,3	Schaktet innehöll bärlager, en betonggrund samt raseringslager från en rivn byggnad. Vid 0,2 meters djup var betongssyll A200. Innanför grunden fanns raseringslager som innehöll, sten, tegel, trärester ned till ett djup om 1,3 meter. Vid 1,3 meters djup var stillastående vatten.
243	8,3x1,4	1	Schaktet bestod av väglager och utfyllda grus och sandlager ned till 0,8 meters djup där steril blålera påträffades samt lager 251, som tolkades vara en grusad gångväg daterad till 1800-tal.
349	9x1,5	1,3	I västra delen av schaktet påträffades betonggrund A200. Schaktet var utfyllt med sand och gruslager ned till omkring 0,8-1 meters djup. Kulturlager A260, A345 mot steril lera, lagrens tjocklek var 0,05 meter, innehöll träspån, bark och gödsel.
401	6,4x1,5	1	Stengrund A353 påträffades i schaktets västra del. Schaktet innehöll flera lager med utfyllt grus och sand. I schaktet var en störning (A390) i öst-västlig riktning som innehöll äldre gjutjärnsledning som löpte in mot husgrunden. I schaktets botten vid 0,9 meters djup påträffades A397 en dränering.
457	9,6x1,5	1,2	Stengrund A353 påträffades i schaktets västra del. Schaktet innehöll flera lager med utfyllt grus och sand. I schaktets östra del påträffades kulturlager A449, A453 med samma.
484	4,7x2,9	1,2	I schaktet fanns byggnadsrester efter Faktorigatan 11 i form av två innersyllar (A471, A479 samt en källare med tegelgolv och tegelvägg A467, A475.
488	8,1x1,6	1	I schaktet fanns utfyllnadslager i flera skikt ned till 0,8 meters djup.
566	18,4x1,5	1,3	Östra och västra syllan (A549, A492) till Faktorigatan 11 påträffades vid 0,3 meters djup. Innanför husgrunden fanns raseringslager A558 samt ovanpå denna, grunden till en skorsten A553.
591	7,5x1,6	1	Schaktet bestod av utfyllda grus och sandlager ned till 0,3 meters djup. Lämningar av vad som tolkats utgöra södra kortsidan av Faktorigatan 11 (A585) samt ett stenfundament (A581) lämningarna skadade vid rivningsarbetet av byggnaden.
613	9,3x1,6	1,2	Schaktet innehöll utfyllda sand och gruslager samt ett raseringslager vid 0,5 meters djup som innehöll, tegelkross, järnskrot, gamla läderskor, trärester. Troligen från rivning av Faktorigatan 11. Odlingslager vid 0,7-0,8 meters djup. I schaktets norra del påträffades en dränering (A595) nedgrävd genom odlingsjorden. Dräneringen fylld med grus och sten.
622	9,3x1,5	1,2	Schakt som innehöll utfyllda massor med grus och sand. Vid 0,7-0,8 meters djup fanns odlingslager.
626	7,8x	1,6	Schakt som innehöll utfyllda massor med grus och sand. Vid 0,7-0,8 meters djup fanns odlingslager. Två syllar påträffades A630 har hört till dasslängan som uppfördes år 1906. Syll A634 var nedgrävd genom utfyllnadslager och tolkades som modern.

Bilaga 2. Anläggningstabell

Anr	Schakt	Typ	Storlek/m	Beskrivning
200	239,35	Betongsyll	10x0,4	Grundsull av betong, med delvis ingjutna stenar. Utgör östra långsidan av byggnad. Grunden var >1,3 meter djup. Innanför grund var raseringsmassor.
227	239	Raseringslager	5x1,7	Raseringslager innanför modern husgrund. Innehöll takpannor, tegelkross, plankor, stenar och spritflaska.
247	247	Raseringslager	9x5	Raseringslager 0,02-0,05 meter tjockt med tegelpannor, krossat fönsterglas, kakelugnstegel och buteljer.
251	247	Lager	2,8x1,5	Lager med rullstenar, möjligen rest efter innegård. Lagret var 0,05-0,15 meter tjockt med välv yta. Låg på steril blålera.
260	349	Lager	2,6x1,5	Lager med granbark som avgränsades av mindre stenrad i väst. I lagret fanns inslag fönsterglas, tegelpannor inbäddat. Lagret var stort i öster av äldre dagvattenledning.
265	349	Stenrad	1x0,3	Rad med flata stenar. Stenarna glest lagda på steril blålera. Tämigen tunna stenar om 0,05 meter i tjocklek. Möjligen syllrad till enklare byggnad.
321	349	Träplanka	0,8x0,28	Träplanka som låg invid stenrad (A265). 0,05 meter tjock. Lager A260 hade lagrats upp mot träplankan.
332	349	Sten	0,7x0,5	Ensamliggande sten. Kan möjligen utgöra motsatt sida av stenrad 265.
339	349	Träplanka	1,3x0,33	Träplanka som låg invid sten A332. Lager 260 hade avsatts mot plankan. 0,05 meter tjock.
345	349	Lager	2,8x1,5	Träflislager 0,03 meter tjock som låg ovanpå steril blålera. Lagret påträffas under träplankorna 321 och 339. Möjligen byggmaterial då byggnad uppfördes.
353	401,46	Syllstenar	6x0,5	Syllstensrad av bearbetade stenar som fanns i två schakt. Syllstenarna ligger även i linje med betonggrund A200.
385	401,46	Kalkhällar		Kalkhällar som påträffades öster som syllstenar A353. Kalkhällarna har troligen haft ett dekorativt syfte samt utgjort marknivå.
397	401,46	Trä	6x0,3	Dräneringskonstruktion bestående av tre plankor. Överst är en träplanka som lock ovanför två vinklade brädor som är nedgrävda i steril blålera.
442	457	Nedgrävning	1,6x0,5	Nedgrävning för dränering A397. Nedgrävd genom steril blålera. Nedgrävningen fylld med sand, grus, småsten och murbruk.

Anr	Schakt	Typ	Storlek/m	Beskrivning
449	457	Barklager	4x1,5	Barklager liknande A260. Lagret 0,1 meter tjock och innehåller rikligt med bark, slaktavfall kakelugnstegel. Även rester av djurhår påträffades.
453	457	Träflislager	4x1,5	Träflislager med träflis, spån och gödsel-. Lagret var 0,05-0,07 meter tjockt och identiskt med 345.
431	457	Trä	0,4x0,25	Rest av träplanka som avgränsade lager A453. Låg på steril blålera.
467	484	Tegelmur	1,7x0,2	Mur av tegel i modern källare. 0,6 meter djup.
471	484	Syllstenar	4,7x1	Husgrund bestående av större stenar 1 meter stora, vilka utgör sula. Ovanpå sulan vilade kvadratisk huggna stenar som varit sockelstenar till byggnaden.
475	484	Källargolv	2,3x1,6	Källargolv av tegel i byggnad.
479		Syll		Syll inom modern husgrund.
492	566	Syll	1,6x1,5	Syll till Faktorigatan 11. östra långsidan. Bestående av bearbetade stenar med plan godsida. Stenarna 0,4-0,9 meter stora.
549	566	Syll	1,5x0,3	Syll till Faktorigatan 11. Västra långsidan. Bestående av bearbetade stenar med plan godsida. Stenarna 0,4-0,9 meter stora.
553	566	Fundament	2,3x0,5	Fundament till skorsten bestående av delvis utrasade stenar med stora dimensioner 0,5-0,9 meter stora. Rester av murbruk på stenarna.
558	566	Raseringslager	3,3x1,5	Mörkt lager med tegelpannor och förmultnat trä som påträffades i torpargrunden till Faktorigatan 11.
570	566	Sten	0,8x0,4	Större sten i fyllningen i nedgrävning (A575).
575	566	Nedgrävning	1,6x1,5	Nedgrävning som innehöll stor sten, keramik samt blandad matjord och lera.
581	591	Fundament	1,8x1,6	Ansamling av bearbetade stenar som påträffades spridda över ytan. Rör sig troligen om fundament till skorsten eller möjligen trapphus som funnits på södra gaveln om Faktorigatan 11.
585	591	Stenar	5,6x0,2	Utrasade stenar som möjligen utgör rester efter den södra kortsidan av Faktorigatan 11. Stenarna 0,2-0,7 meter i storlek.
595	613	Dräneringsdike	1,4x0,4	Dräneringsdike nedgrävd i steril blålera vid 1 meters djup. Består av runda stenar 0,1 meter i storlek.

Anr	Schakt	Typ	Storlek/m	Beskrivning
599	613	Syllsten	1,7x0,4	Syllstenar till husgrund. Stenarna bearbetade och rektangulära till formen. Utgör grund till "dasslänga" väster om Faktorigatan 11.
630	626	Betonggrund	1,7x0,3	Betonggrund som liknar A200. Ligger i linje med A599 syllstenar.
634	626	Syll	1,6x0,4	Raserad syllgrund vid 0,2 meters djup, med plana stenar 0,4-0,6 meter i storlek, 0,1 meter tjocka. Grunden är nedgrävd genom odlingslager och överlagras av modern sandigt bärlager. Härrör troligen från utbyggnad som hört till innergården till Faktorigatan 11.
640	626	Odlingslager	5,3x1,5	Odlingslager som överlagrade steril blålera. Lagret 0,3-0,4 meter tjockt och påträffades vid 0,5-0,6 meters djup. Lagret innehöll matjord blandad med lera, tegelkross och enstaka kolfnyk.
644	622	Odlingslager	9x1,5	Odlingslager som överlagrade steril blålera. Lagret var 0,2 meter tjockt och påträffades vid 0,8 meters djup. Lagret innehöll matjord blandad med lera, tegelkross och enstaka kolfnyk.
650	613	Odlingslager	9x1,5	Odlingslager som överlagrade steril blålera. Lagret var 0,2 meter tjockt och påträffades vid 0,8 meters djup. Lagret innehöll matjord blandad med lera, tegelkross och enstaka kolfnyk.

